

MODERNIOJI LAISVĖ IR LYGYBĖ KAIP DEMOKRATINIS VARTOJIMO PROJEKTAS

Eligijus Dzežulskis-Duonys

Kauno technologijos universiteto
Filosofijos ir psichologijos katedra
Gedimino g. 43, LT- 44240 Kaunas
El. paštas: eligijus.dzezulskis@ktu.lt

Santrauka. Straipsnyje aptariama filosofinė hipotezė, teigianti, jog šiuolaikinė demokratijos kultūra remiasi individualiu vartojimu bei kultūriškai įreikšminamu vartotojiškumu ir funkcionuoja kaip bene išimtinai ekonominis reiškinys. Siūloma šią kultūrą traktuoti kaip amžinų laisvės ir lygybės siekių mitinį įteisinimą, tampantį šiuolaikinių žmonių sutelkimo būdu bei tuo pat metu prieštaringa jų valdymo ir kontrolės forma. Straipsnis baigiamas išvadomis apie būtinybę ieškoti kitų būdų, kaip įtikinamai pagrįsti bei normatyviai įteisinti egalitarinės ir libertarinės kultūros bei politikos teorijų praktinį įgyvendinimą, mėginant ją kaip normą įtvirtinti visame pasaulyje.

Pagrindiniai žodžiai: individualizmas, laisvė ir lygybė, liberalioji demokratija, ekonomika, vartojimas ir vartotojiškumas.

Moderniųjų transformacijų nulemtoje aplinkoje filosofija priversta dėti titaniškas pastangas pagrįsti individo gerovę ir jo ryšį su bendruomene. Kadangi žmogaus biologinis ribotumas ir jo kultūrinis trapumas suponuoja bendruomenės būtinumą, abstraktus modernizmo filosofijos kūrinys – nuo kitų ir nuo jį supančios realybės izoliuotas individas – „prašosi“ sugražinamas atgal. Šioje šviesoje konfliktui tarp žmogų saugančios tvarkos ir jam grėsmę keliančio chaoso šalinti įgalinta autoritetinga modernioji kultūrinė ir politinė bendruomenė įtvirtina bei prižiūri plačią (ekonominio pobūdžio) normų, taisyklių, apribojimų bei draudimų sistemą, savo ruožtu, ryžtingai formuojančią jai patikėtą individą. Kadangi, griežtai kalbant, tokio pasaulio, kuriame gyvena šiuolaikiniai žmonės, niekada nėra buvę, todėl jau išryškėjusių to pasaulio problemų laukas skatina kelti filosofines hipotezes,

brėžiant teorinę tikrovės kaip bendrai gyvenamo pasaulio legitimacijos perspektyvą. Čia aptariamoms hipotezėms šviesoje bet kurio legitimacinio diskurso pagrindas – protas pasitelkia savo paties refleksyvius įrankius pasaulio tikrovei tirti: individui būdinga modernioji laisvė ir lygybė, vartojimas ir vartotojiškumas šiame straipsnyje traktuojami kaip mąstymo atspirties taškai, leidžiantys stebėti ir analizuoti šiuolaikinę tikrovę, tokios atramos, nuo kurių atsispyrus galima artikuliaciniu būdu išskleisti ir superspektyvinti pasaulį.

Vartojimas savo esme yra banaliai aki-vaizdus (archetipinis) dalykas, žinomas visoms žmonių kultūroms, besirūpinančioms savo išlikimu. Kaip rijimo, virškinimo ir šalinimo ciklas, vartojimas yra palenkta gyvenimo būtinybei ir kaip neišvengiama jų vitalinės egzistencijos sąlyga yra būdingas visoms gyvoms būtybėms, ne tik žmonėms.

Šiuolaikinis vartojimo įreikšminimas, paverčiantis jį vartotojiškumu kaip esminiu kultūrinio gyvenimo modeliu ir žmonių socialinio politinio bendrabūvio pagrindu; taip pat *absoliutinimas* moderniąją lygybę ir moderniąją laisvę ikūnijančios liberaliosios demokratijos, laikant ją tiek priimtinausia (Vakarų) kultūros politine forma, tiek geriausia visos šiuolaikinės kultūros reprezentacija, – tarsi savaime paverčia šiuos fenomenus universalumo statuso persmelktais šiuolaikinės kultūros kodais. Mažai abejonų kelia ir jų sąsaja: juk žmonių valdymo ir jų ikultūrinimo organizavimo būdas geba ne tik atitinkamai paveikti žmonių patirtis, bet ir orientuoja bei tvarko patį jų gyvenimą. Vis dėlto čia svarstomi klausimai – ar liberalioji demokratija labiau veikia bei stimuliuoja vartojimą ar, priešingai, vartojimas liberaliąją demokratiją?, ar protas daugumai liberaliosios demokratijos piliečių tėra vien vartotojiškas vartojimo įrankis? – turėtų būti išsamiau tiriami. Teksto apimtis nei leidžia įvardyti visų legitimuoti pretenduojančio šiuolaikinio diskurso dedamųjų, nei plačiau išplėtoti filosofiskai temizuotų atskirų jo dalių.

Rėmimasis šiais laikais įsivyravusiomis aksiominio pobūdžio nuostatomis apie laisvę ir lygybę pagrįstos liberaliosios demokratijos moralinį gerumą, vartojimo gėrybių gausumo reikalingumą ir jų būtinumą norint išlaikyti esamas kultūros bei gyvenimo tendencijas – ir šitaip, siekiant žmogaus bei visuomenės gerovės, kurti visiems individams priimtina žmogišką pasaulį – teorinėje plotmėje nėra naujas dalykas. Tai, jog laisvę ir lygybę grindžiamais vartojimo ir vartotojiškumu kaip mąstymo įrankiais bandoma ne tik mąstyti, bet ir apskritai matyti *visą* tiesiogiai patiriamą, dar „karštą“ tikrovę, jai teikiant glaustą

interpretacinę schemą, į kurią įtraukiami ir protingai gyventi siekiantis individas, ir tokių individų telkiniu tampanti visuomenė, ir tos visuomenės kultūra, jos ekonominis funkcionavimas bei politinis jos sutvarkymo būdas, – gali būti laikoma dalyku, neturinčiu aksiominio pobūdžio aureolės. Žinoma, tai pateisinama tik kaip savotiška strategija, taikytina iškeltai (legitimacijos) problemai nagrinėti, bet tai neturi būti laikoma galutinio ar vienintelio gyvenamos tikrovės pamato postulavimu.

Ekonominis impulsas

Liberalųjį demokratijos „projekta“ bene labiausiai apibūdina ir jo nemenką sėkmę nusako taikymo požiūriu dvi tarpusavyje prieštaraujančios vertybės, kurios yra ir du didieji demokratijos principai, drauge laikytini didžiausiomis visų žmonių kultūrų bei jų visuomenių geidžiamybėmis, tikromis mitologemomis: tai *laisvė* ir *lygybė*. Išties, iš laisvės kylančio žmonių dalyvavimo priimant kolektyvinius sprendimus ir jų lygybės fenomenas klasikine savo forma yra demokratija užtikrinamo žmogiškojo orumo įteisinimo išraiška ir todėl savaimingai esti kultūrinio „prieraišumo“ demokratijai arba jai teikiamo pirmenybiškumo pamatas moderniajame pasaulyje. Tai, kas savaime suprantama, šiuolaikinėms Vakarų individualistinėms visuomenėms bei kultūroms, istoriniu požiūriu ilgus amžius nebuvo nei savaime suprantama, nei praktiškai įgyvendinama.

Laisvės ir lygybės reikalauja žmogaus orumas, jo sukurtumas ir panašumas į Kūrėją bei iš atpirkimo kylanti išsūnystė Jame – toks vienareikšmiškai įsakmus pranešimas Gerosios Naujienos pavidalu siekia jau istoriškai tolimą krikščioniškų laikų pradžią. Bet viena – teoriškai tai svarstyti

ar net tuo tikėti, kas kita – realiai tuo vadovautis ir mėginti praktiškai įgyvendinti. Juk teikdama krikštą ir kitus sakramentus Bažnyčia tarsi įteisina lygų Dievo vaikų statusą, bet nieko nepadaro dėl realios žmonių lygybės ir laisvės. Todėl, galima sakyti, tik palaipsniui realiai demokratėjanti modernioji epocha, politiškai sumenkinusi hierarchiškai orientuotą ir šiapus aktyviai veikiančią Krikščionių Bažnyčią, įgyvendina tai, ką socialinėje ir politinėje plotmėse krikščionybė ilgus amžius, retrospektyviai žvelgiant, tik deklaruoja. Šis paradoksas vargiai pasiduoda kokiam nors vienpusiam aiškinimui, bet labai tikėtina, jog greta filosofinės Apšvietos individualistinių idėjų nulemtų mąstysenos bei jausenos pokyčių savivokai ir socialinėms permainoms – savo ruožtu, regis, negrįžtamai įtvirtinusioms individualistinę mąstyseną bei jauseną – lemiamos reikšmės turėjo ir Naujiesiems laikams būdingas ekonomikos sureikšminimas, suteikęs erdvės bei pranašumo naujoms ir liberalioms ekonominės veiklos formoms.

Individo kultas, skatinęs ir pažintinį, ir politinį, ir ekonominį individualizmą, kaip oras būtinas visų gerovės deklaratyviai siekiančiai ekonomikai, kuri iš principo negali plėtotis be suindividintų žmonių veiksmų bei iniciatyvų laisvės. Negana to, ši laisvė privalo būti daugiau ar mažiau visuotinė bei lygi savo statuso kaip veiklos galimybių ir įteisintos individualios naudos siekio požiūriu. Šitai užgimstančios ekonominės eros gelmėse teorinėje plotmėje naujai artikuliuojami žmonėms amžinai brangūs laisvės ir lygybės idealai. Kai išsilaisvinusiam individui prireikia jo laisvės bei teises teoriškai lygiai saugančios politinės sistemos – geriausiai jas užtikrina demokratija. Kai ūkinei ekonominei veiklai

sistemiškai plėtotis prireikia lygios individų veiklos bei iniciatyvų laisvės, vėlgi, regis, geriausiai jas stimuliuoja bei užtikrina ta pati demokratija. Kitaip tariant, šiuolaikinė demokratija įima ir pilietines, ir ekonomines liberalizmo propaguojamas esmines autonominio žmogaus laisves. Tad laisvės ir laisvėjimo bei žmonių sulyginimo siekis, vedantis į individualistines visuomenes ir jas įtvirtinantis, savaime būdingas ir moderniosios demokratijos, ir moderniosios ekonomikos plėtrai. Šitai ekonominė pasaulio sutvarkymo idėja – būdama viena iš naujojo ir veiksmingo išsilaisvinusio racionalumo generuojamų idėjų – neabejotinai suteikia papildomą ar netgi lemiamą reikšminį impulsą šiuolaikinės demokratijos raidai.

Tai, kad visas žmogaus veiklas lemia paprastas faktas, jog žmonės gyvena kartu ir tas „kartu“ išlieka visur, kur tik žmonės gyvena kaip žmonės, – yra nepanaikinama egzistencinė būtinybė. Gyvendami kartu žmonės turi ką nors pagaminti, suvartoti ir vėl gaminti, kad užsitikrintų elementarų kultūrinį tęstinumą. Iš čia glaudus kultūros, politikos ir ekonomikos ryšys, kuris tad jokiū būdu nėra moderniosios demokratijos išradimas, bet būtent šioje politinėje santvarkoje jis įgyja kone didžiausio suaugimo kontūrus. Dėl to ne per drąsu teigti, jog tiek kultūrinės, tiek socialinės, tiek politinės erdvės, kaip ir visos žmogiškos prasmės kūrimo zonos, nūnai turi bendrą pavadinimą: rinkos ir jų kūrimas (Rubavičius 2010: 39, 130). Tai, kas šias sritis dar bent kiek skiria, tėra jose veikiančių kapitalo subjektų generuojama pelno marža. Baudrillard'o žodžiais tariant, šiais laikais prireikė sociumo, kuris funkcionuotų kaip įmonė, kaip paslaugų centras, kaip tam tikras gyvenimo ir išgyvenimo būdas, nors kadaise pats jo projektas buvo tikra revoliucija (Baudrillard

2009: 108). Tai, kas vos prieš kelis dešimtmečius atrodė kaip išpūdinga revoliucija, tiems dešimtmečiams praėjus, jau rodosi apsilvilkę nuobodžiais neišvengiamybės drabužiais. Lygiai kaip kadaise maištingos, tik pavienių išsilavinusių europiečių galvose besirutuliojusios individualistinės idėjos jau keli amžiai yra tvirtai tapusios tokia pačia geležine mąstymo privalomybe (Tylor 1996: 69).

Suglaudžiant sudėtingus ir nuolat besikertančius, čia tik prabėgom eksponuotus ekonominės sistemos ir demokratinės visuomenės organizacinius santykius, galima teigti, jog šiandien demokratija ir jos kultūra tarpsta tik veidamos rinkos ekonomikai palankiu režimu. Puiki to iliustracija yra išskirtinė daugiafunkcio prekybos centro padėtis įvairių kultūrinių, socialinių bei politinių gyvenimo reikmių atžvilgiu. Juk prekes bei paslaugas parduodantis prekybos centras yra „natūraliai“ pasidaręs visą šiuolaikinio miesto bei jį supančių aglomeracijų gyvenimo kūrimą, planavimą, gyventojų užimtumą, jų susisiekimą ir laisvalaikio leidimą, kitų juose vykstančių prasių komunikavimą tiesiogiai ar netiesiogiai pajungiantis centras, į kurį tarsi savaime suteka visi visų keliai. Susiklosčiusi situacija apibendrintai gali būti apibūdinama kaip ekonominės prekių rinkos įkvėptų ir pagal jos matus sukonstruotų pasaulėžiūrų bei elgsenos tipų invazija į žmogiškųjų santykių tipą ir pastarojo užkariavimas bei kolonizavimas (Bauman 2011: 48), esmingai užvaldantis visą kultūrą ir politiką. Šiuolaikinė liberalioji demokratija tuomet gali būti traktuojama ne tik kaip bendras aktualus fonas šiam užkariavimui suprasti, bet ir šį užkariavimą nemažai įgalinantis pagrindas. Būtent šioje plotmėje, ieškant legitimacijos pagrindo, galima pagrįstai

sieti legitimumą, kapitalizmo raidą ir moderniosios demokratijos kultūrą.

Aistra lygybei

Nors iš Antikos paveldėta demokratijos idėja yra apaugusi kritinėmis apnašomis, šiuolaikiniame pasaulyje demokratijos reikšmė ir jos pozityvi konotacija tolydžio auga dėl dvigubo proto ir individo išsilaisvinimo augimo ir to augimo svarbos pripažinimo. Abu šie procesai, kuriems, savo ruožtu, būdinga ir didėjanti lygybės tendencija, savo šaknimis siekia dabartinei Vakarų kultūrai lemtingos Apšvietos epochos pradžią. Tačiau dar nuosekliau nei laisvė demokratiją kaip demokratiją stiprina, puoselėja ir saugo lygybė. Šiuolaikinėje demokratijoje bemaž visuotinai pripažįstama bei siekiama ekonominė nauda labiausiai akcentuoja individualią veiklos laisvę, taigi pabrėžia laisvės mitologemą, o modernios liberaliosios demokratijos kūriny *Homo democraticus*, priešingai, pirmiausia rūpinasi lygybe. *Homo democraticus* aistra lygybei pranoksta meilę laisvei, nors paprastai, bent jau viešumoje, daugiau ditirambų giedama pastarajai. Tai gali būti siejama su istorine raida: išsilaisvinę žmonės, patyrę laisvės teikiamus džiaugsmus bei sunkumus, ima ilgtis didesnę saugumą bei pastovumą tarsi garantuojančios lygybės. Lygybė iškyla it koks tvirtas pamatas po kojomis audringame gyvenimo vandenyne: bet kuriuos bet kaip gyvenančius asmenis ji įgalina jaustis didžiais to paties rango žmonėmis – būti tokiais, kaip visi. Lygybės sampratos svarba plaukia ir iš to fakto, kad moderniosios demokratijos sąlygomis kiekvienas gali dalyvauti politinėje valdžioje ir tam nereikia jokio specialaus pasirengimo, iš anksto įgyjamų kompetencijų.

Aistra lygybei tad gali būti laikoma svarbiausia Modernių demokratinių laikų žmonėms būdinga aistra. Ji įkvepiama lyg koks visuotinas pamišimas, gebantis (pri)slopinti esminį Apšvietos impulsą – laisvės siekį. Visa tai gali stebinti tik iš pirmo žvilgsnio. Lygybės pranašumas prieš laisvę remiasi paprastu dalyku: laisvės galia tiesiogiai pasinaudoti gali tik nedaugelis, nes žmonės yra ir bus skirtingų prigimtinių gabumų, kultūrinio pamato, veiklos atspirties pozicijų, motyvacijų tvirtumo ar nuostatų valingumo ir t. t. Tačiau lygybės teikiamus privalumus bereginti ir be jokių apribojimų pajaučia visi. Būtent dėl to lygybė pirmiausia ir formuoja demokratinio žmogaus sampratą, kurią gerai nusako A. de Tocqueville'is: „Demokratiniai žmonės turi natūralų laisvės potraukį <...> Bet lygybei jie jaučia ugningą aistrą <...>; jie nori lygybės be laisvės <...> nori jos net vergovėje <...> jie pakęs skurdą, jungą, bet nepakęs aristokratijos“ (pagal Beneton 2010: 321). Taigi iškreiptas lygybės geismas gundo žmones labiau branginti lygybę vergystėje negu nelygybę laisvėje, o pastarosios verčia siekti tik impulsyviai, proveržiais (Tocqueville 1996: 64).

Nors demokratinė lygybė daugeliu atvejų tėra abstrakčiai išsivaizduojamas, perdėm teorinis dalykas – nes statuso arba politinė lygybė nereiškia realios galimybių ar veiklos sąlygų lygybės; be to, dėl laisvės toleravimo ji nė nebando panaikinti didžiulės socialinės ekonominės nelygybės, – vis dėlto šiuolaikiniams žmonėms ji turi lemiamos reikšmės. Kai išlaisvinti, bet kokias pavergiančios prievartos grandines drauge ir visais solidarumo ryšiais nusimetę, taigi ir bendrumo netekę individai tarsi neberanda nieko bendra ir todėl yra tarsi pasmerkti kęsti vienatvės ir izoliuotumo kančias, –

lygybės pojūtis gali virsti guodžiančiu bendrumu. Kitaip sakant, kai iš laisvės kylantis beatodairiškas individualios naudos siekimas ne visada ir ne visur autoritetingai įtikina bei pagrindžia, lygybė daug lengviau bei savaimingiau tampa kertiniu paguodos ir bendrumo šaltiniu „nieko bendra neturinčių žmonių bendrijoje“. Juk visi vienodai panašiai ar, jeigu norite, vienodai skirtingai lygūs būti laisvi, ne-protingi, ne-laimingi, vargšai ar turtingi. Čia didžiulė lygybės jėga ir jos patosas, teikiantis tvirtą atramą demokratijai.

Vis dėlto ne vienas nūdienos mąstytojas pastebi, jog Apšvietos tiesioginis padarinys – demokratinė santvarka – netarnauja valdymui taip patikimai kaip kitos valdymo ideologijos (Horkheimer, Adorno 2006: 126), todėl – nepaisant žmones savaime uždegančios ir vos ne į pamišimą varančios aistros lygybei ir (nesąmoningai) menkesniu mastu aistros laisvei – prireikia ir gerokai daugiau pastangų, ir didesnio sumanumo norint šią santvarką padaryti visiems priimtina bei tvirtai išsisknijusia kasdienio gyvenimo ir santykių formose. Protingą ir laisvą gyvenimą nūnai vis labiau sankcionuojantis kapitalo funkcionavimas, galimas daiktas, nebūtinai sąmoningai randa, kaip išimtinai ekonominėje sferoje pagrįsti demokratinį visuotinės lygybės pažadą. „Visi žmonės lygūs prieš vartojimo poreikį ir pasitenkinimo principą“, – sako J. Baudrillard'as (2010: 50). Kitaip tariant, žmones sulygina galimybė siekti bei įsigyti tam tikrų (bazinių) daiktų. Tokią lygybės sampratą pastiprina sėkmingai formuojama masinių medijų kuriama „bendroji nuomonė“, esą žmones ne tik lygius, bet ir apskritai žmonėmis padaro (vartojimo) poreikiai ir jų tenkinimas. Čia ne tiek svarbu, ar poreikiai tikri, ar dirbtiniai, ar jie išvis gali bei turi

būti patenkinami – tai yra atskirų svarsty-
mų objektas. Šiuo atveju svarbesnis pačių
poreikių visuotinumą postulavimas bei ne
mažiau universalus siekis juos patenkinti.
Poreikių tenkinimas tarsi akivaizdžiai su-
tampa su anksčiau konstatuota bendra de-
mokratinių visuomenių ir ekonominės vei-
klos tendencija siekti vis didesnės gerovės,
naikinant socialinį fatališkumą ir diegiant
vis didesnę lygybę. Lygybės mitas perauga
į gerovės mitą ir ši gerovė turi būti išma-
tuojama daiktais ir ženklais: „materialinės
gėrybės yra vienintelis tvirtas švartavimosi
lynas, į kurį galima įsikibti, o nuolatinė
aplinkybių kaita kaitina troškimą išgyti
ir baimę prarasti“ (Beneton 2010: 320).
Galimas daiktas, lygybė yra ir turi būti „iš-
matuojama“ dar ir dėl to, jog išsilaisvinusio
proto pažintiniu būdu tvarkoma Visata irgi
yra „pažini“ tiek, kiek yra iš-matuojama.

Tačiau augančio gyvenimo lygio, jo
kokybės ir per tai didėti turinčios lygybės
demokratizacija, kurią apibūdina vis len-
gviau išigyjami tokie daiktai kaip automo-
bilis, kompiuteris, mobilusis telefonas ar
skalavimo mašina, pasitarnauja demokratinei
ideologijai, užmaskuojančiai, kaip sako
Baudrillard'as, realų demokratijos nebu-
vimą ir lygybės neradimą (2010: 50). Šios
ideologijos pati atkakliausia versija skelbia,
jog ekonomikos augimas – tai gausumas,
o gausumas – tai demokratija (*Ibid.*: 51).
Kai demokratija sutapatinama su augimu,
ji tuo pat metu tampa ir augimu pasinaudoti
siekiančiu (privalomu) pasirinkimu. Prie-
laida, kad materialinė gamyba, nepaisant
visų pasitaikančių nesklandumų ir (arba)
neracionalių sprendimų, vis viena padidina
visos visuomenės turta, taigi yra didesnės
lygybe grindžiamos socialinės gerovės
kultūrinė prielaida, ekonominės orientacijos
eroje yra per menkai kvestionuojama. Tad

nors gausumas iš esmės tereiškia didesnius
(naujesnius) poreikius, kaip ir įmantresnius
jų tenkinimo būdus, bendrai paėmus, au-
gantys poreikiai ir jų patenkinimo įvairovė
neabejotinai plečia vartojimo sferą ir todėl
bent jau vaizduotėje gerina jų vartotojišką
pasiekiamumą, taigi yra ideologijos prasme
tobulesnės lygybės įgyvendinimo prie-
monės. Kitaip sakant, augantis vartojimo
masiškumas turi maskuoti realią vartotojų
vartojimo galimybių nelygybę.

Modernioji laisvės samprata

Netgi moderniąją laisvę nemenkai api-
būdina lygybė: žmonių laisvė yra lygi ta
prasme, kad jos esmę geriausiai išreiškia
laisvė-autonomija kaip galia būti atsakin-
giems ir tvarkyti savo likimą, o tai reiškia
būti visiškai nepriklausomiems nuo kitų ir
laisvai siekti savo tikslų (Tocqueville 1996:
62–64). Taigi moderniojo individo laisvė
yra naujas dalykas, smarkiai besiskiriantis
nuo „Antikos tipo laisvės“, kuri pirmiausia
buvo politinio veikimo laisvė ir kaip tokia
privalėjo paklusti politinės visumos valiai.
O modernųjų mąstytojų manymu, dabarti-
nė liberaliosios demokratijos puoselėjama
politinė laisvė tėra reikalinga kaip saugus
pagrindas individo nepolitiškai besireiš-
kiančiai laisvei naudotis visais gyvenimo
dalykais (Beneton 2010: 273–274). Šioji ne-
politiškai besireišianti laisvė – tai iš esmės
laisvė daryti bet ką, kaip ir laisvė šiuo bet ko
darymu save išskirtiniu būdu determinuoti.
„Laisvė jums leidžia daryti tai, ką norite, o
sėkmingiau taikomas instrumentinis protas
padeda pasiekti vis daugiau to, ko norite,
kad ir kas tai būtų“, – teigia Tylor (1996:
41). Laisvė daryti bet ką legitimuoja laisvę
gyventi savitai ir siekti visiškai skirtingu,
iš principo be paliovos kaičių gyvenimo
tikslų – o tai galiausiai (ir geriausiai) tegali

skleistis po demokratiniu vartojimo ir vartotojiškumo paradigmos skėčiu.

Panašiai tad pasitelkdama beribės, vien save determinuojančios laisvės mitą, veikianti ekonominė politinė sistema grindžia ir laisvės pažado realizavimą. Į vartotoją transformuojamas individas ir vartojimu kaip poreikių tenkinimu su kitais, panašius poreikius panašiai patenkinti trokštančiais individais susiejamas žmogus yra laisvas tiek, kiek atsiduoda vartojimui. Pats paprasčiausias vartotojiškas pasirinkimas išties atrodo kaip bene vienintelis tiesioginis ir tikrai demokratiškas aktas – kiekvieno asmens pačių įvairiausių preferencijų raiškos lygi ir laisva realizacija, tiesa, labai priklausoma nuo to asmens ekonominių išteklių bei finansinių pajėgumų. Tačiau, kaip sakoma, geriau žvirblis saujoje negu briedis girioje: juk visais kitais gyvenimo atvejais žmogaus pasirinkimą tiesiogiai varžo daugybė techninių, kompetencinių, politinių ar išsilavinimo nulemtų ap(s)ribojimų – ir šie grėsmingi apribojimai neleidžia nei tikrai laisvai, nei tiesiogiai (demokratiškai) atiskleisti individo preferencijoms.

Negana to, darant prielaidą, esą žmogus išlieka laisvas tol, kol renkasi, o pasirinkęs jis jau nebelaisvas, t. y. momentiškaai nustoja savo laisvės rinktis, – privalu ir tiesiog būtina nesustoti rinktis, o tai reiškia nuolat būti arba, tiksliau kalbant, funkcionuoti rinkimosi režimu. Sykiu tai reiškia niekur ne-užsi-būti ir prie nieko neprisirišti, bet laikytis vien pačios aistros vartoti ir nenumalšinamo geismo pasitenkinti. Tokiam vartojimo režimui nusakyti Z. Baumanas nukala puantilistinio laiko sąvoką (pasiskolintą iš meninio impresionizmo): visas žmogaus gyvenimas virsta ištisiniu „dabartistiniu“ momentu, t. y. iš konkrečių dabarties akimirklų susidedančiu taškiniu

laiku, slepiančiu savy puikias vartojimo atveriamas galimybes, kurios, jei tuoj pat nėra panaudojamos, čia pat pražūva ir todėl nebelieka jokios prasmės užsilikti šiame gyvenimo taške, bet, priešingai, reikia kuo skubiau nerti į kitą „daug žadantį“ momentą – juk vartotojui prieš akis driekiasi begalinės naujų taškų, taigi ir nepaprastų galimybių kupinos erdvės (Bauman 2011: 70–71). „Puantilistiniame laike būtent gyvenimo praktikos užduotis yra sujungti taškus į prasmingas konfigūracijas“ (*Ibid.*: 69), kaip kad spalvų, pavidalų ir kontūrų jungimo veiksmai kadaise pakluso didiems, teptuką vedžiojusiems menininkams.

Ši samprata kietai suspaudžia bei įrėmina vartojimu vienareikšmiškai įprasminamos laisvės rinktis atveriamą erdvę, o vartotojiškumas kaip toje erdvėje tinkamiausias žmogaus funkcionavimas tampa visuomenės sutelkimo varomąja jėga. Šitaip formuojama bei įtvirtinama tokia visuomenė, kuri teorinėje plotmėje jau visai tvirtai, taigi visai nepostmoderniškai, įgauna vartotojų visuomenės pavadinimą. „Vartotojų visuomenė reiškia tokią visuomenę, kuri skatina, remia ar primeta vartotojiško gyvenimo būdo ir strategijos pasirinkimą ir jaučia antipatiją visiems alternatyviems kultūriniais skoniams; visuomenę, kurioje prisitaikymas prie vartotojiškos kultūros principų ir griežtas jų laikymasis siekiant bet kokių praktinių tikslų yra vienintelis nekvestionuojamai patvirtintas pasirinkimas; sykiu tai narystės toje visuomenėje sąlyga“ (Bauman 2011: 100). Laisvė tarsi nebeturi laisvės rinktis, o vartotojiškumas perima kertinio akmens vietą iš darbo, kuri šis atliko ankstesnėje gamintojų visuomenėje bei kultūroje.

Laisvas vartotojiškas pasirinkimas, vykdomas laisvoje šalyje, reiškia ir tai: jei tau nepavyks, kaltink tik pats save ir,

žinoma, rinkis naujai – juk visos galimybės tebeegzistuoja, tad iš principo tebėra tau prieinamos. Tokios yra liberaliosios demokratijos įtvirtinto laisvę vykdančio žaidimo taisyklės, ir juo labiau jai visiškai nesvarbu, kas lemia pasirinkimą: protas, aistros, nauda, gundymas malonumu ar tiesiog indiferentiškas žaidimas. Individas tai gerai išsąmonina ir paverčia vidiniu žinojimu. Jis žaidžia ir žaisdamas mėgaujasi savo laisve žaisti. Filosofijai buvusi reikšminga perskyra tarp troškimų laisvės ir laisvės nuo troškimų dabar redukuojamos į vienodai vartotinų gyvenimo stilių pasirinkimą. Patys savivoką skatinantys žmogiški tapatumai dabar yra fragmentuojami: perkuriami, ardomi ir vėl naujai lipdomi bei konstruojami. Kitos galimybės individui, norinčiam įsitvirtinti sistemiškai renčiamoje visuomenėje, rodos, nepaliekama, nes tampriai sustyguota šiuolaikinės laisvės idilija, lygiai kaip ir kiekviena visa apimanti (ar bent jau to siekianti) sistema, linkusi siaubingai terorizuoti sistemos dalyvius, visais įmanomais kanalais siųsdama vienareikšmį pranešimą: „Prisitaikykite arba išnykite“.

Taigi šiuolaikinėje kultūroje moderni demokratinio individo laisvė daugiausia suprantama kaip laisvė vartoti. Būtina pažymėti, jog vartotojo laisvė tėra vartoti tai, kas siūloma, bet jis nėra laisvas visai nevertoti – kitaip iškristų iš visuomenės, kurios nariu jis ir mokomas, ir visaip skatinamas bei verčiamas būti. Lygiai kaip jis nėra ir negali būti laisvas kontroliuoti to, „kas pateikiama mūsų pasirinkimui“. Vadinas, paklusnumas vartotojiškam imperatyvui yra užtikrinamas pačiu pasirinkimu, kuris tėra kita laisvės pusė: atsakydami rinktis tai, kas siūloma prekių, paslaugų, gyvenimo būdo ar laikino tapatumo pavidalu, atsisakome ir laisvės. Kitaip sakant, pati laisvė įsikūnija vartotojo

pasirinkimo pavidalu ir skleidžiasi kaip įkvepianti emancipacija nuo varginančios gyvenimo monotonijos ir (arba) bukinančios jo rutinos (o tai vienas ir tas pats) bei nuo visų anksčiau kankinusių tabuizuotų draudimų (Bauman 2011: 160). Vos tokia laisvė pati tampa rutina, ji ima šturpinti savo atsakomybe ir iš esmės nenumatomais besiskleidžiančios laisvos žmonių veiklos padariniais. Galbūt iš čia moderniam mąstymui gerai pažįstamas noras atsikratyti laisvės, pirmiausia siejamos su moraline atsakomybe, kaip šiuolaikiniam individui dvasiškai (per) sunkios naštos (*Ibid.*: 161), taip akivaizdžiai regimas įvairiuose savanoriškų dalyvių nestokojančiuose realybės šou projektuose. Kai visi žmonės vienodi savo nuobodžiu demokratinio lygumu, tik rafinuotas, sofistinis ar koks nors kitoks ypatingas vartojimas arba savanoriškai klusnus atsidavimas šou industrijos suprekinimui gali realiai išskirti žmones, suteikti jiems ir jų gyvenimui nelygstamą atspalvį, kaip ir atverti kelius į komercinę sėkmę. Tačiau čia pat akivaizdžios tampa probleminės vartotojiškumo įreikšmintos laikysenos pusės.

Vartotojiškumo ribos

Apšvietos nugalėta Gamta, kuri nežino malonumų, o tik natūralius poreikius ir jų tenkinimą, tarsi atsikeršija ir sugrąžina žmogų į „gamtą“, kai šis ima trošksti visiškai nenatūralių, subtiliai rafinuotų malonumų – kad tik atsirastų kas nors, kas galėtų tikrai jį (arba ją), visko jau mačiusį ir visko jau ragavusį, nors truputėlį nuoširdžiai sujau-dinti, priverstų „kažką“ pajauti. Epikūro mąstyti prigimtiniai ir būtini troškimai, kurie skiriasi nuo prigimtinių nebūtinų ir visiškai tuščių, taigi nereikalingų bei žalingų troškimų (Hadot 2005: 138), šiuolaikinėje kultūroje suverčiami į vieną katilą, iš kurio

galima išgriebti bet ką, nes bus vienodai (ne)skanu ar (ne)turinga. Ypatingo susijaudinimo trokštantis jis arba ji neretai yra pasiryžęs atiduoti kad ir „pusę užgyvento savo turto“, kad tik gyvenimas įgytų tikrą skonį bei (pražudyti galinčią) prasmę.

Kitas „saldus gamtinis kerštas“ – tai momentas, kai vartotojo vartojimas suvokiamas kaip bene tinkamiausia (labiausiai paplitusi) suverenaus, moderniosios filosofijos įtvirtinto dekartiškojo subjekto subjektiškumo raiškos erdvė. Refleksinis pažintinis ar politinis subjektiškumas reikalauja proto savarankiškumo (kad ir kaip jis būtų suprantamas) ir didžiulių pastangų jam įgyti. Tai visiškai priešinga plačiai propaguojamai vartojimo režimo būklei, kurią pastiprina „natūralus“, refleksijai atvirkščiai proporcingas žmogaus siekis dėti mažiausias pastangas didžiausiam rezultatui pasiekti. Todėl galiojanti paradigma leidžia santykius tarp vartotojo ir jo vartojamų daiktų apibūdinti kaip labiausiai realius subjekto ir objekto santykius. Tokio subjekto „mąstymas“ visų pirma yra nukreiptas į vartojimo galimybių lyginimą, ieškant ekonomiškai naudingiausio ar instrumentiškai optimalaus sprendimo visiems gyvenimo atvejams, neišskiriant nė žmoniškų santykių „kūrimo“. Kai svarbiausias moralinis modernaus individo subjektiškumo atributas – laisvas jo pasirinkimas – skleidžiasi vien vartojimo sferoje, Modernybei toks reikšmingas subjekto ir objekto perskyros vaizdinys, jau pašalintas iš kontempliacijos bei mąstymo sferos, yra šalinamas ir iš darymo bei gaminimo srities, nes galutinai perkeliamas į vartojimo sferą.

Per ilgus amžius mąstymo plėtotas žmogaus laisvės pagrindas – jo moralumas buvo siejamas su autonomiškai brandžiu ir atsakingu individu, kuris pats sau yra atskaitos

taškas, laisvas nuo bet kokių išorinių jėgų poveikio, kartu ir vartotojiškų įsipareigojimų. Tačiau vartotojiškoje visuomenėje ir kultūroje tokia laisvė *a priori* negalima. Šią negalymybę papildomai legitimuoja moderni moralinės autonomijos samprata. Teigiama, jog moderni moralinė autonomija atsiranda perkėlus žmogaus vidinės savasties akcentus: paprastai mūsų vidinis balsas pasako, ką turime daryti, o moderni naujovė kykla, kai teigiame šaltinį, su kuriuo mus susieja moraliniai jausmai bei reikalavimai, glūdint giliai mummyse, o ne kažkur išorėje ir tai yra didžiulio „subjektyvistinio moderniosios kultūros posūkio dalis“ (Tylor 1996: 46). Iš čia kykla save determinuojančios laisvės idėja – tokia galinga ir tokia instrumentiškai paranki tiek politinei, tiek ekonominei ar kultūrinei autonomijai kurti, nes šitaip artikuliuota savasties laisvė teikia kiekvienam žmogui galimybę originaliai vien konkrečiam žmogui žinomą, dažniau vos „nujaučiamą“ būdą *būti žmogumi*. Toks buvimas savimi reiškia ir būtinybę kurti originalumą, ir vėlesnę (trumpalaikę) ištikimybę šiam originalumui, kuri tik pats žmogus geba atrasti ir apibrėžti, o demokratija kaip jokia kita santvarka leidžia visa tai ir pasirinkti, ir negana to, savaip realizuoti, taigi paversti tikrove. Suprantama, visa tai teikia galingą impulsą vartoti ir vartojant išbandyti įvairias susikūrimo galimybes. Būtent dėl to prasmingai ir aktualiai skamba tokie kultūriniai priesakai kaip „save realizuoti“ ar „save sukurti“ – abu jie puikiai įjima ir laisvės, ir lygybės idėjas – negana to, tarpusavyje glaudžiai siejantys meninę kūrybą ir gyvenimo praktiką.

Šie reikalavimai virsta įsakmia būtinybe „autentiškai“ realizuoti ne vieną rinkos siūlomą tapatumą, vedantį į nuolatinį asmens mainumą – ekonominio pobūdžio

jo likvidumą rinkoje. Asmens Aš gelmė visais tapatumų vartojimo atvejais turi būti ištraukiama į kūnišką paviršių – tik šitaip ji gali būti suprekinama ir tuo būdu tarsi visai sunaikinama. Šiuolaikinis seksualumo pabrėžimas tai gerai išreiškia: lytiškumo eksponavimas žada ne tik itin žavingą bei geistiną malonumą, tai totalus žmogaus suprekinimas kūniškumu, kuris kuo puikiau atliepia rinkos poreikius ir prisitaiko prie jos nenumaldomų, Visatą globalizuojančių dėsnų. Juk ne Saulė ar koks kitas dangaus kūnas yra Visatos centras, bet juo tikrąja to žodžio prasme yra regimas žmogaus *kūnas*, kurį būtina ir originaliai rengti, ir pagal išgales originaliai keisti – panašiai kaip savo minčių centre visada esu Aš pats. Pagaliau netgi filosofijai nėra žinomas kitas akivaizdus būdas, kaip parodyti žmogų, jei ne durti pirštu į regimą jo kūną ir pasakyti: „Štai žmogus“.

Šiuose svarstymuose susitinka originalaus autentiškumo bei laisvės ideologija ir tarsi susiderina su ekonominio vartojimo bei vartotojiškumo ideologija. Tačiau čia pat iškyla ir neapeinamas prieštaravimas tarp, viena vertus, save teigiančios ir save visiškai determinuojančios laisvės bei, antra vertus, nenumaldomos būtinybės visiems paklusti „objektyviems“ rinkos dėsniams, kurie jau „įrodė“ savo pagrįstumą (Rubavičius 2010: 34). Kita vertus, šis iš pažiūros toks visuotinis ir daugiau ar mažiau naujai išryškėjęs konfliktas, regis, buvo užkoduotas pirminių pastangų Apšvietos, besiplėtojusios dviem, viena kitai prieštaraujančiomis kryptimis: joje regimas politinis kultūrinis individo laisvėjimas, prie kurio daug prisidėjo ir vadavimasis iš pavaldumo gamtai, o kita vertus, skatinama instrumentinė mokslinio pažinimo plėtra, įmanoma redukuojant ne tik protą į intelek-

tinį skaičiavimo mechanizmą, bet ir tai, kas šio mechanizmo skaičiuojama, t. y. į skaičiuotiną homogenišką medžiagos pasaulį, kurį būtina ap-valdyti atskleidžiant (primitant) pastarajam griežtus determinacinius dėsnius. Šį konfliktą veikiausiai perėmė ekonomika, suprekinimu ir suištekliniu pasišovusi valdyti visą Visatą, betgi tuo pat metu perimdama ir ankstesnę siektino bei būtino gamtos (pasaulio) determinuotumo ir politinės bei savirealizacinės laisvės didinimo troškimo prieštarą.

Iš to, kas pasakyta, plaukia išvada apie „beribės“ laisvės ribas nustatantį ir neišvengiamą sąlygotumą: laisvė kažko originaliai ir nepakartojamu būdu siekti atsiremia arba į žmogaus nevaldomų, bet protu (ir širdimi) pri-pažįstamų hierarchinių vertybių sistemą, arba į žmogų valdančios ekonominės sistemos, suprantama, prisistatančios kaip žmogaus valdoma sistema, reikalavimus jai vienareikšmiškai paklusti tampant tai gamybos ištekliumi, tai vartojimo vienetu. Lygiai kaip ryškus ir kitos didžiosios L – lygybės sąlygotumas: juk bandymas realiai realizuoti didesnę ar mažesnę, vienokią ar kitokią lygybę nesitenkina statuso lygybe, bet visada suponuoja atsakymą į tris pamatinius klausimus: „Lygybė tarp ko? Lygybė kieno atžvilgiu? Lygybė remiantis koku kriterijumi?“ (Bobio 2004: 26 ir 130–131). Todėl ir moderni lygybės sąvoka, ir moderni laisvės sąvoka iš esmės yra ne absoliučios, bet sąlyginės. Demokratinio žmogaus samprata – kurią galiausiai ir siekia apibūdinti demokratinė laisvė vartoti, tenkinant žmogiškumo standartą atitinkančius poreikius, ir teorinė vartojimo bei poreikių tenkinimo galimybių lygybė – pretenduoja būti liberaliosios demokratinės kultūros ir esmine sąlyga, ir jos pamatiniu kriterijumi, ir lemiamu visa ko atžvilgiu, – tik taip, ko

gero, įmanoma legitimuoti, apeinant įvairias prieštaravimų įtampas. Suekonominto demokratinės kultūros vartotojo būvis, regis, teikia tokio legimavimo perspektyvą. Veikiausiai, kaip ir Platono atveju (jis suvokė, kad neįmanoma primesti tiesioginės proto prievartos daugumai), tai pačiai neišprususiai daugumai demokratinėje kultūroje palenkta buvimo vartotoju būvis yra pristatomas ne tiek racionalios konstrukcijos, kiek gamtinės duotybės pavidalu. Iš čia pretenzijos į jo neatšaukiamumą, kaip ir į galutinio (aukščiausio) pagrindimo galimybę, analogišką tam tikrų žmogaus gebėjimų grindimu nuoroda į (amžiną) žmogaus prigimtį, kas buvo protui būdinga veikla iki(post)moderniais amžiais. Užtat pasakymas „nėra alternatyvos“ tampa ir magiška formule, ir save patvirtinančia hipoteze, ir save išpildančia diagnoze (Bauman 2011: 123). Būtina ją kuo dažniau kartoti tam, kad tikrai neliktų jokių kitų teorinių svarstymų, kaip ir legitimacinių būdų alternatyvų, šitaip paskleidžiant mitiškai ideologinius laisvės ir lygybės (ekonominio) realizavimo kerus.

Pabaiga

Liberaliosios demokratijos kultūrai pabėgti nuo atsiverti galinčios tuštumos tarsi leidžiančios pastangos, būdamos labiausiai nukreiptos į pasaulio suekonomavimo diskursą – kuris pats save teigia ir teigdamas pats save įtvirtina, nuolat kartodamas apie alternatyvų nebuvimą, – veikia prieštaringai, nes imasi užduoties sutaikyti, viena vertus, visa, kas negyva, ir visa, kas gyva, tobulai pajungiantį, didesnę gerovę nepalaujamai žadantį ir neišvengiamą ekonominį determinuotumą, o kita vertus, vien augančiu gaminimu bei vartojimu vis labiau išlaisvinamą ir to išlaisvinimo vis labiau trokštantį žmogų. Tokia prieštaringa

ir todėl supratimo lygmeniu sudaiktinta tikrovė anksčiau ar vėliau imama suvokti kaip nežmogiška, žmogui svetima, jį patį sudaiktinanti kūryba – kas kone idealiai atitinka kapitalo atliekamą šiandienį visos kultūros ir žmogaus visuotinį suprekinimą bei suišteklumą. Tačiau tai nereiškia, kad vartojimas, žvelgiant ideologiškai ar neideologiškai, turi potencialo realizuoti lygybę ir laisvę bei kurti žmogaus gerovę.

Vartojimas yra žmogišką būtybę perdėm susiaurinti, vieniša veikla, net jei ji ir atliekama drauge su kitais, todėl vartotojais paverstų individų vartojimo teikiamas džiaugsmas nėra iš tolo neprilygsta turtinantiems žmogiškosios bendrystės klotams, o vartojimo imperatyvams vienareikšmiškai paklūstantis žmogus taip ir neįgyja brandaus asmeninio tapatumo, kuris neišivaizduojamas be savarankiško mąstymo bei elgsenos. Negana to, svarbi filosofiskai mąstomo vartojimo kaip kultūros legitimacijos šaltinio bei analogiškai vartojimui absoliutinamo darbo – kapitalo, nūnai paversto viešais paslauginiu užimtumu, – bėda ta, kad jie, vaizdžiai tariant, nudėvi pasaulio tvarumą, pasaulio, kurio prasmę kuria ne tik ar veikiau *tik ne* būtinybė. Ir juo lengvesnis, taigi ir savaimingesnis, tampa ekonomikai pajungtų dirbančių vartotojų gyvenimas, tuo sunkiau suprasti jį varančios būtinybės reikmes bei žmogiško, išimtinai žmogiško matmens išnykimą. Pavojinga, – teigia H. Arendt, pasiremddama ekonomizmo teorijos pradininko Adamo Smitho mintimis, – tai, kad visuomenė, apakinta pertekliaus ir įtraukta į niekad nesibaigiantį (augimo ir vartojimo – *pridėta mano*) proceso sklandų funkcionavimą, nebegalės atpažinti savo tuštumo – tuštumo tokio gyvenimo, kuris neįtvirtina ar neįgyvendina savęs koku nors pastoviu dalyku, išliekančiu po to, kai darbo

(ir vartojimo – *pridėta mano*) pastangos pasibaigusios (Arendt 2005: 130).

Galų gale, teoriškai maštant, kultūrinė norma paverstas vartojimas, kaip socialinės ir politinės kontrolės forma, gali ir turi būti prilyginamas A. de Tocqueville'io įvardytam globojančiam švelniajam valdžios despotizmui, kuris lengvai ir neskausmingai pažaboja išsilaisvinusio proto savarankiškumą, o patį žmogų nustumdo švelniai, be kankinimų. Tokia vergovinio pobūdžio globa ir iš jos plaukianti lygybė gali rasti sau atramą šiuolaikinės demokratijos sampratoje, kuri – priešingai nei gudriuojamu racionalumu siekiama ekonominė nauda, labiausiai akcentuojanti individualią veiklos laisvę, – pabrėžia siektiną visokeriopą statuso lygybę ir iškelia *Homo democraticus*. O šis pirmiausia rūpinasi lygybe, kuri bet kuriuos bet kaip gyvenančius asmenis geba paversti didžiais to paties rango žmonėmis – net jei tie visi „didūs“ žmonės ir būtų kokio nors despoto (sistemos) vergai.

Todėl klausimas: ar globaliai įsivyravęs ekonomizmas, kapitalizmui būtina vartojimą pavertęs vartotojiškumu kaip kultūrinė demokratijos norma, yra tvirtas prasmingo

pasaulio rėmas? – regis, neturi teigiamo atsakymo. Juk šiuolaikinė kultūra ir kultūrinė bendruomenė, bodrijariškai kalbant, sutelkiama „kolektyvinės įmonės“ pagrindu, „įteisina“ savotišką pakaitalą (simuliakrą ar substitutą), tik besidedantį kultūra ir demokratija. Kai kapitalo išvystyti ekonominiai paradigminiai orientyrai ir jam parankios, nelyg oras reikalingos vartojimo ideologijos spaudimas sankcionuoja visą kultūrą ir politiką, demokratinė kultūra yra visiškai diskredituojama, nes „dalyvavimo (lygybės ir laisvės) demokratiją“ instituciskai keičia „vartotojiška demokratija“. Kad tai yra šiuolaikinės kultūros ir jos esminio palydovo – liberaliosios demokratijos silpnumo ir drauge žmonių nusivylimo jomis šaltinis, neįmanoma nepastebėti net žvelgiant į pačią demokratiją kaip į principinį idealą, savo tobulu bei baigtiniu pavidalu netobulai veikiančių žmonių visuomenėje niekada taip ir nerealizuojamą. Tad teorinėje plotmėje darosi būtina ieškoti kitų būdų, kaip įtikinamai pagrįsti bei normatyviai įteisinti egalitarinės ir libertarinės kultūros bei politikos teorijų praktinį įgyvendinimą, ypač mėginant ją kaip normą įtvirtinti visame pasaulyje.

LITERATŪRA

Arendt, H. 2005. *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai.

Baudrillard, J. 2010. *Vartotojų visuomenė: mitai ir struktūros*. Kaunas: Kitos knygos.

Baudrillard, J. 2009. *Simuliakrai ir simuliacija*. Vilnius: Baltos lankos.

Bauman, Z. 2011. *Vartojamas gyvenimas*. Vilnius: Apostrofa.

Bauman, Z. 2007a. *Likvidi meilė*. Vilnius: Apostrofa.

Bauman, Z. 2007b. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Apostrofa.

Beneton, Ph. 2010. *Politikos mokslo įvadas*. Vilnius: Mintis.

Berger, P.; Luckman, Th. 1999. *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai.

Bobbio, N. 2004. *Kairė ir dešinė*. Vilnius: Apostrofa.

Fromm, E. 2007. *Pabėgimas iš laisvės*. Kaunas: Verba vera.

Fromm, E. 1990. *Turėti ar Būti*. Vilnius: Mintis.

Hadot, P. 2005. *Antikos filosofija – Kas tai?* Vilnius: Aidai.

Horkheimer, M.; Adorno, T. 2006. *Apšvietos dialektika*. Vilnius: Margi raštai.

Platonas 1981. *Valstybė*. Vilnius: Mintis.

Rubavičius, V. 2010. *Postmodernus kapitalizmas*. Kaunas: Kitos knygos.

Tocqueville, A. 1996. *Apie demokratiją Amerikoje*. Vilnius: Amžius.

Taylor, Ch. 1996. *Autentiškumo etika*. Vilnius: Aidai.

MODERN LIBERTY AND EQUALITY AS A DEMOCRATIC PROJECT OF CONSUMPTION

Eligijus Džežulskis-Duonys

Abstract. This paper discusses the philosophical hypothesis, which claims that modern democratic culture based on individual consumption and culturally stressed consumerism functions as an almost purely economic phenomenon. It is proposed to treat this culture as the mythical validation of goals of eternal freedom and equality, finding a way of pooling modern people together and at the same time being a contradictory form of their management and control. The article ends with the conclusions about the necessity of searching for other ways to convincingly justify and normatively legitimise the practical implementation of egalitarian and libertarian cultural and political theories, especially trying to establish them as a norm throughout the entire world.

Keywords: individuality, liberty and equality, liberal democracy, economy, consumption and consumerism.

Įteikta 2014 m. gegužės 13 d.